

Οι γυναίκες του Πατριωτικού Πολέμου

Στο βιβλίο της νομπελίστριας συγγραφέως Σβετλάνα Αλεξιεβίτς πλήθος φωνές συνθέτουν τον αφηγηματικό καμβά και διαμορφώνουν το χρονικό μιας τρομερής εποχής

ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ

Υποπτεύομαι πως αν η Σβετλάνα Αλεξιεβίτς δεν είχε τιμηθεί το 2015 με το Βραβείο Νομπέλ, το βιβλίο αυτό δύσκολα θα κυκλοφορούσε στα ελληνικά. Είναι σημαντικό που το αναγνωστικό κοινό της χώρας μας το γνωρίζει μεταφρασμένο εξαιρετικά από την Ελένη Μπακοπούλου. Αλλά και η διεθνής απήχυσή του είναι επίσης πρόσφατη. Το *Ο πόλεμος δεν έχει πρόσωπο γυναίκας* εκδόθηκε το 1985 σε λογοκριμένη μορφή και σημείωσε τεράστια επιτυχία, αφού πούλησε πάνω από 2.000.000 αντίτυπα στην τότε Σοβιετική Ένωση. Επρεπε να καταρρεύσει η Σοβιετική Ένωση για να εκδοθεί το 2002 στην οριστική του μορφή περιλαμβάνοντας όχι μόνο τα όσα έκρυψε η λογοκρισία αλλά και όσα η συγγραφέας, για «ευνόητους» λόγους, δεν είχε παλαιότερα συμπεριλάβει.

Πολυφωνικό «μυθιστόρημα»

Είναι το πρώτο βιβλίο της Αλεξιεβίτς στο οποίο εφαρμόζει τη μέθοδό της για εκείνο που ονομάζει *πολυφωνικό μυθιστόρημα*. Πλήθος φωνές συνθέτουν τον αφηγηματικό καμβά διαμορφώνοντας το χρονικό μιας τρομερής εποχής. Το θέμα είναι ασυνήθιστο: η Αλεξιεβίτς συνθέτει μαρτυρίες γυναικών του σοβιετικού στρατού που έλαβαν μέρος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Μεγάλο Πατριωτικό Πόλεμο όπως τον αποκαλούν οι Ρώσοι. Ο πόλεμος αυτός «δεν είχε πρόσωπο γυναίκας» για δύο λόγους: πρώτον, επειδή ως τότε δεν είχε καταγραφεί η ας πούμε γυναικεία πλευρά του, το πώς τον βίωσαν και θα τον περιέγραφαν οι γυναίκες που βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή, και, δεύτερον, επειδή δεν ειπώθηκε τίποτε για τις επιπτώσεις του στην ψυχολογία και στη συμπεριφορά τους στη μεταπολεμική τους ζωή.

Ενα εκατομμύριο γυναίκες, νεαρά κορίτσια οι περισσότερες, υπηρέτησαν στον σοβιετικό στρατό κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου. Ως αντάρτισσες, ως ελεύθεροι σκοπευτές, ως οδηγοί αρμάτων, ως σκαπανείς, τραυματιοφρονείς, νοσοκόμες, τυφεκιοφόροι, πολυβολητές – σε κάθε σχεδόν ειδικότητα. Πολλές κατατάχθηκαν ως εθελόντριες, κάποιες μάλιστα κρύβοντας την πραγματική τους ηλικία. Εμαθαν τον πόλεμο και έζησαν τον θάνατο πριν καταλάβουν τι είναι η ζωή. Και κάποιες, όταν ο πόλεμος είχε τελειώσει, αισθάνονταν όχι ότι γέρασαν, αλλά πως ήταν μεγαλύτερες από την πραγματική τους ηλικία.

Οι αφηγήσεις είναι σύντομες, καιρίες, απαλλαγμένες από «συναισθηματισμούς», γιατί τα όσα έζησαν τις ξεπερνούσαν. «Μου φαίνεται ότι έχω ζήσει δυο ζωές – μια αντρική και μια γυναι-

κεία...» λέει η Στανισλάβνα Πετρόβνα Βόλκοβα, που ήταν ανθυπολοχαγός, διοικήτρια διμοιρίας σκαπανέων. Και ακόμα: «*Αν ρωτήσετε τι χρώμα έχει ο πόλεμος, θα σας πω: το χρώμα του χώματος. Για τον σκαπανέα... Μαύρο, κίτρινο, το αργιλώδες χρώμα του χώματος...*».

Μια «προφορική» Ιστορία

Ο αναγνώστης από την αρχή ακόμη αντιλαμβάνεται πως οι μαρτυρίες των γυναικών που μιλούν έχουν την αμεσότητα της πρωτογενούς εμπειρίας. Ολοκληρώνοντας όμως το βιβλίο συμμεταίει ότι διάβασε μια προφορική Ιστορία του πολέμου, που την αφηγούνται κάποιες από τις ανώνυμες ως τότε πρωταγωνίστριές του. Αυτή η Ιστορία, αυτή η αφήγηση, είναι πολύ διαφορετική από την αντίστοιχη των ανδρών που μιλούν συνήθως για τα γεγονότα. Εδώ έχουμε μια ευθεία καταγραφή της «ανθρώπινης» (δηλαδή της απάνθρωπης πλευράς του πολέμου) από τις γυναίκες που συμμετείχαν, και είναι πολύ διαφορετική από εκείνη των ανδρών, γιατί η γυναίκα γεννά τη ζωή – και άρα την καταλαβαίνει σε μεγαλύτερο βάθος. Κάποια από τα κορίτσια γέννησαν στο μέτωπο, κάποια άλλα κουβαλούσαν τα παιδιά τους στην πλάτη, άλλα άφησαν τους άνδρες τους, κάποια δεν τους ξαναείδαν ποτέ και άλλα ενώ ήθελαν να συμπεριφέρονται σαν γυναίκες δεν μπορούσαν, γιατί δεν ήταν πλέον γυναίκες: ήταν στρατιώτες.

Στις αφηγήσεις τους σου δίνεται η εντύπωση όχι απλώς ότι ανακαλούν τα όσα έζησαν αλλά και πως τώρα ανακαλύπτουν το πραγματικό τους νόημα: τη φρίκη του πολέμου, το αίμα, τη λάσπη, τον θάνατο. Κι εδώ, οι σκηνές από το Στάλινγκραντ, για να περιοριστώ μόνο σε αυτές, είναι συγκλονιστικές.

Η επιστροφή από το μέτωπο δεν ήταν ευχάριστη για τις περισσότερες. Τα παιδιά που πολλές από αυτές είχαν αφήσει πίσω τους δεν τις αναγνώριζαν, και όσες ήταν ανύπαντρες δυσκολεύονταν να βρουν σύζυγο, γιατί οι άνδρες δεν μπορούσαν να συμφιλιωθούν με την ιδέα ότι θα παντρεύονταν γυναίκες που χειρίζονταν τουφέκια και βαρέα όπλα, που ήταν πιλότοι και κομάντος. Δεν τις έβλεπαν σαν γυναίκες αλλά σαν στρατιώτες που είχαν γυρίσει από τον πόλεμο όπου είχαν αφήσει τα νιάτα τους – μολονότι αρκετές ήταν ακόμη πολύ μικρές σε ηλικία.

Κινηματογραφική γραφή

Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε θεματικές ενότητες με χαρακτηριστικούς τίτλους, όπως λ.χ.: «*Δεν θέλω να θυμάμαι*», «*Στο σπίτι μας ζουν δύο πόλεμοι*», «*Να τον δω τουλάχιστον μια φορά*», «*Τα μάτια*

Η συγγραφέας Σβετλάνα Αλεξιεβίτς

αυτά τα θυμάμαι ακόμα». Συνοδεύονται από μια σύντομη εισαγωγή-σχόλιο της Αλεξιεβίτς. Είναι η δική της, διακριτική συμμετοχή, αφού η έρευνα της πήρε πολύ καιρό. Και βεβαίως τα συναισθηματά της.

Πολλές γυναίκες που περνούσαν από τις σελίδες της δεν της μίλησαν αμέσως. Χρειάστηκε να εξοικειωθεί μαζί τους, να περάσει ώρες και μέρες συζητώντας άλλα πράγματα ώσπου να ξεκλειδώσουν τον ψυχισμό τους και να της αποκαλύψουν ό,τι είχαν για χρόνια ενταφιάσει μέσα τους – για τούτο και οι αφηγήσεις στη συντριπτική τους απλότητα ακούγονται αποκαλυπτικές.

Εργαλείο της συγγραφέως είναι το μαγνητόφωνο. Αλλά ο προφορικός λόγος δεν έχει τη συγκρότηση των αφηγήσεων που απαρτίζουν το βιβλίο – και εδώ διαπιστώνει κανείς τις εξαιρετικές ικανότητες της Αλεξιεβίτς: να επεμβαίνει «εξομαλύνοντάς» τες, χωρίς όμως

οι επεμβάσεις της να αναιρούν έστω και κατ' ελάχιστον την προφορικότητά τους, δηλαδή τη δύναμη της μαρτυρίας από πρώτο χέρι.

Όπως ήταν επόμενο, η γραφή είναι κινηματογραφική, μια εναλλαγή πλάνων σε προσεκτικά επιλεγμένες σκεκάνς. Σε λογοτεχνικό επίπεδο όμως το επίτευγμα οφείλεται στο ότι το παρελθόν μεταφέρεται στο παρόν μέσω της αναβίωσης – και κατά συνέπεια εξηγεί το παρόν. Όλα τα πρόσωπα της αφήγησης μας λένε, με ελάχιστα λόγια, τι είναι τώρα, ως συνέπεια του ποια υπήρξαν τότε. Να τι λέει, για παράδειγμα, η Ταμάρα Στεπάνοβνα Ουμνιάγκινα, που υπήρξε λοχίας φρουράς, νοσοκόμα τραυματιοφορέας: «*Δεν μπορείς να έχεις μια καρδιά για το μίσος και μια για την αγάπη. Μία έχει ο άνθρωπος, κι εγώ σκεφτόμουνα πώς θα σώσω τη δική μου*».

Ενα πικρό, σκληρό αλλά και πολύ συγκινητικό βιβλίο.

ΣΒΕΤΛΑΝΑ ΑΛΕΞΙΕΒΙΤΣ
Ο πόλεμος δεν έχει πρόσωπο γυναίκας

Μετάφραση Ελένη Μπακοπούλου.
Εκδόσεις Πατάκη,
2017, σελ. 454,
τιμή 18,80 ευρώ

